

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Physis w pismach Grzegorza z Nazjanzu - recenzja

Author: Wincenty Myszor

Citation style: Myszor Wincenty. (2003). Physis w pismach Grzegorza z Nazjanzu - recenzja. "Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" (T. 36, z. 1 (2003), s. 273-276).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ks. Norbert Widok, *PHYSIS W PISMACH GRZEGORZA Z NAZJANZU. STUDIUM Z TEOLOGII PATRYSTYCZNEJ*, Opole 2001, 303 s. (Opolska Biblioteka Teologiczna, nr 48)

Rozprawa ks. Norberta Widoka nawiązuje do często podejmowanego przez filologów zagadnienia „voces”, czyli do badań ważnych dla teologii patrystycznej pojęć i terminologii. Pojęcie *physis* było przedmiotem wielu badań, ale nie przedstawiono dotąd ujęcia całościowego. Ważnym zagadnieniem w tego rodzaju badaniach jest pytanie o metodę analizy tekstu wypowiedzi teologicznych. Zdaniem ks. dr. N. Widoka, najbardziej stosowną metodę badań tego zagadnienia przyjął H. Patzer. Widok idzie w swej opinii za zdaniem innych badaczy,

którzy doceniając rozwiązania Patzera, wykorzystali jego osiągnięcia w swoich studiach (R. Kuhn, D. Mannsperger). Opis tej metody badania przedstawił autor w pierwszym rozdziale rozprawy. Metoda ta ma na celu opis treści form werbalnych i nominalnych $\tau\epsilon\upsilon\sigma$. Treść tych form w pismach Grzegorza z Nazjanzu jest przedmiotem badań w rozprawie habilitacyjnej. Temat rozprawy został sformułowany bardzo precyzyjnie. Pewne wątpliwości budzi podtytuł: *Studium z teologii patrystycznej*. Jest to z pewnością także studium z teologii patrystycznej, ale nie tylko. Do teologii odnoszą się części pracy poświęcone zagadnieniom trynitarnym, chrystologii i angelologii, częściowo antropologii. Natomiast część kosmologiczna i antropologiczna stanowi raczej studium z filozofii. Treść terminu $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ została potraktowana w rozprawie w sposób całościowy. Grzegorz z Nazjanzu stosował terminologię nie tylko w zakresie teologicznym. Dla oddania zamiaru Autora najlepiej byłoby, gdyby zrezygnował z podtytułu. Wnioski pracy nasunęły by się w sposób oczywisty: Grzegorz zastoso-
wał pojęcie przede wszystkim w kontekście teologicznym.

W pierwszej części pracy Autor zajął się terminologią $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ w literaturze przedchrześcijańskiej, w Biblii i w chrześcijańskiej przed Grzegorzem z Nazjanzu. Wykorzystał niemal dosłownie opublikowane przez siebie wcześniej artykuły. W artykule *Semantyka terminus physis w literaturze przedchrześcijańskiej. Zarys zagadnienia*, [w:] *Orbis Antiquus. Sympozja 28*, Opole 1998, s. 13–20 i analogicznie pojęciem „*physis*” w literaturze przed Grzegorzem z Nazjanzu zajął się w artykule: *Physis w literaturze wczesnochrześcijańskiej. Od czasów biblijnych do Soboru Nicejskiego*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 2000, 20, s. 143–157. Ten ostatni artykuł wykorzystał w drugiej części I rozdziału rozprawy (s. 42–57). W badaniach literatury niechrześcijańskiej, sięgając bezpośrednio do źródeł, wykorzystuje badania innych. Samodzielnie i na nowo przeanalizował występowanie $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ w tekstach biblijnych i chrześcijańskich. Konkluzja Autora, że pisarze chrześcijańscy nawiązali do znaczeń, które ustaliła klasyczna filozofia, wydaje się przekonująca. Brak większych związków z zastosowaniem tego pojęcia w Septuagincie również nie dziwi. Septuaginta, choć podana w szacie greckiego języka, jest w zakresie pojęciowym hebrajska. Szkoda, że Autor nie zajął się Filonem Aleksandryjskim. Pisma Filona stanowią pomost między myślą biblijną a filozofią grecką. Do Filona nawiązywali pisarze chrześcijańscy. Wpływ Filona na kształtowanie treści $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ potwierdził sam Autor w kilku miejscach (s. 75, 102, 104). Sugestie te należało sprawdzić w odniesieniu do innych zakresów znaczeniowych. Studium terminologiczne Filona ułatwia znakomity *Index Philoneus* (G. Mayer, Berlin 1974), w którym do terminu $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ odnotowano pięć kolumn odnośników (s. 299–301); można było wykorzystać choćby opracowanie Köstera (w *Theologisches Wörterbuch*, Bd. IX, s. 261). Wydaje się, że na szersze potraktowanie zasługuje także użycie tego terminu w literaturze gnostycznej, choć Ireneusz z Lyonu, którego pisma Autor przeanalizował (s. 51 n.), zasługuje na zaufanie jako informator o gnostycznych poglądach. Wstępna analiza terminu w pismach przed Grzegorzem z Nazjanzu wykazała, że w okresie sporów ariańskich termin $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ stał się już *terminus technicus* (s. 55) w teologii chrześcijańskiej. Celem pracy było ustalenie znaczeń użycia $\tau\epsilon\upsilon\sigma$ w pismach Grzegorza z Nazjanzu. Autor rozprawy nie zajął się natomiast zagadnieniem, co wniósł Grzegorz z Nazjanzu do poszerzenia pola znaczeniowego tego terminu (por. rozprawa s. 171). Dla tego rodzaju oceny brakuje opracowań wcześniejszych pisarzy chrześcijań-

skich. Analizę wypowiedzi Grzegorza przeprowadzono w rozprawie według schematu wyszukiwania znaczeń zastosowanego przez H. Patzera. Metoda ta pozwoliła Autorowi na jasny i przejrzysty podział materiału źródłowego, a jednocześnie na takiż sam jasny układ pracy. W odpowiednich odcinkach rozprawy wyraźnie ujawnia się problematyka związana z trzema zakresami treściowymi pojęcia $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$: „wygląd”, „byt sam w sobie” i „sposób zachowania”.

Analizy poszczególnych tekstów przeprowadził samodzielnie. Cytowana literatura opracowań jest skromna. Podjęcie zagadnienia $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ z tej racji okazało się celowe i zasadne. Autor rozprawy mógł się odwołać tylko do analogicznych opracowań innej terminologii ($\text{O}\alpha\text{E}\text{E}$ ewentualnie do opracowania $\text{E}\alpha\text{E}\text{E}$ i $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$, $\text{E}\alpha\text{E}\text{E}$). Wszystkie analizy przeprowadził na tekstach oryginalnych. Wykorzystał polskie tłumaczenia dzieł Grzegorza z Nazjanzu, a są niemal w całości dostępne w języku polskim. Autor rozprawy do różnie tłumaczył tylko odpowiednie fragmenty Carmina. W rozdziale poświęconym $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ kosmologicznej (rozdział II), po obszernych analizach treści dotyczących świata przyrody, Autor stwierdził, że w kosmologii termin $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ odnosi się do zakresu teologicznego tylko w relacji Boga – Stwórcy do stworzenia i to w większych znaczeniach jak dla wyrażenia uporządkowania całości świata przyrody, czy też jako $\text{O}\alpha\text{E}\text{E}$ i $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ w odniesieniu do człowieka jako części przyrody (tu s. 102). Autor odwołał się do Filona Aleksandryjskiego, nie podając żadnego argumentu, nawet opracowania! Brak natomiast teologicznego odniesienia dla zastosowania terminu $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ jako części przyrody (bytu samego z siebie). Analiza antropologicznego zastosowania terminu $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ (rozdział III) pozwoliła na ukazanie jego podwójnego zastosowania: wobec rodzaju ludzkiego jako całości i człowieka jako jednostki. Autor stwierdził w pismach Grzegorza zależność od dziedzictwa platonizmu. Za pomocą tej terminologii Grzegorz mógł przedstawić zagadnienia chrześcijańskiej teologii, między innymi naukę o grzechu natury ludzkiej. W kategorii „wyglądu” $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ pozwoliła opisać człowieka w jego odrębności gatunkowej. Autor przeprowadził analizy semantyczne bardzo wnikliwe i przekonujące. Przykładem może służyć analiza wyrażen bardzo ważnych dla wczesnochrześcijańskiej myśli teologicznej $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ i $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ (por. s. 126 n.). Autor mógł się w tym zakresie odwołać tylko do opracowania J. Lebretona (dla literatury II w.).

Analogiczny schemat układu treści („wygląd”, „byt sam w sobie”, „sposób zachowania”) przyjął za H. Patzerem w problematyce trynitarniej (rozdział IV). Jednak bogactwo treści terminologii użytej przez Grzegorza w tym zakresie zmusiło Autora do rozbudowania rozdziału w trzech częściach („Bóg Trójjedyny”, „Trójca święta”, „Osoba Boska”), by w każdej z nich zastosować podział treści wynikający z metody Patzera. Jest to rozdział najobszerniejszy (s. 173–245), ale proporcjonalnie odpowiada ważności problematyki teologicznej w pismach Grzegorza. Szczegółowa analiza wykazała, że schematu Patzera nie da się zastosować jakby mechanicznie. Kategoria „wyglądu” w odniesieniu do Boga może dotyczyć jedynie istnienia Boga jako takiego (por. s. 174–186), co zbliża do treści „bytu samego w sobie” (s. 186–194). W odniesieniu do części rozdziału „ $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ Trójcy Świętej” analiza treści teologicznej dotyczy jedności i jedności Boga (s. 195 n.). Autor rozprawy, przedstawiając $\text{O}\alpha\text{E}\text{E}$ i $\text{?}\alpha\text{E}\text{E}\text{E}$ (s. 184–186), powołał się na terminologię Plotyna (s. 235). (Nie przedstawił jej jednak w pierwszym rozdziale ani nie poparł odpowiednim odnośnikiem do li-

teratury przedmiotu). Analizy dotyczące Trójcy Świętej są interesujące. Najczęściej stosowanym terminem dla oznaczenia jedności jest u Grzegorza ☩^β $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ (por. s. 238). Autor rozprawy postawił pytanie, dlaczego Grzegorz dla jedności istoty nie użył terminów znanych już Bazylemu Wielkiemu ($\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ – dla wyrażenia jedności i $\text{☩}\text{☩}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ – dla wyrażenia odrębności osób) i wyraża przypuszczenie, że odkrycie Bazylego było zbyt świeże, by je przyjąć za jedyne i posłużył się wyrażeniami synonimicznymi z $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$. Grzegorz je znał, jak wynika z *Mowy teologicznej* 31, 9 („trzech osób [$\text{☩}\text{☩}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$] w jednej naturze [$\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$]”), o czym Autor rozprawy pisze na s. 198 i n.

Znaczeniu $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ w nauce chrystologicznej Grzegorza z Nazjanzu Autor poświęcił rozdział V. Rozdział ten pozostaje w wyraźnej dysproporcji wobec rozdziału o tematyce trynitarniej (s. 247–261). Chrystologia Grzegorza wskazuje jedynie na wczesną fazę sporów teologicznych wokół nauki Apolinarego z Laodycei. Grzegorz w mniejszym stopniu interesował się terminologią $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ w chrystologii. Termin ten oznacza i bóstwo, i człowieczeństwo Chrystusa, jak również użyte w liczbie mnogiej bóstwo i człowieczeństwo razem. Grzegorz posłużył się nimi na tyle, na ile było to potrzebne w polemice z apolinaryzmem.

Dla wyczerpania zagadnień terminologii związanej z $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ Autor rozprawy przeznaczył ostatni rozdział (s. 263–276) o tematyce angelologicznej. Podobnie jak w części poświęconej zagadnieniom trynitarnym, kategoria (według metody Patzera) „wyglądu” faktycznie dotyczyła bytu aniołów, a „bytu samego z siebie” – struktury bytowej, natomiast kategoria „sposobu zachowania” – zróżnicowania bytów duchowych. Zastosowanie terminu $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ do tego działu teologii jest marginalne. Autor jednak w ten sposób przedstawił całość zastosowań terminu w pismach Grzegorza.

Praca habilitacyjna odznacza się bardzo precyzyjną i jasną analizą tekstów źródłowych. Autor nie stawiał sobie żadnych zadań porównywania terminologii $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ u Grzegorza z Nazjanzu z podobną terminologią u innych chrześcijańskich autorów. W tym świetle zarzut pominięcia pism Filona Aleksandryjskiego wydaje się drugorzędny. Praca ks. Widoka inspiruje jednak do podjęcia badań porównawczych. Rozprawa na temat $\text{?}\text{☩}\text{☩}\text{☩}$ w pismach Grzegorza z Nazjanzu stanowi poważne osiągnięcie naukowe: wyjaśnia bardzo wiele zagadnień teologicznych w pismach Grzegorza Teologa.

Ks. Wincenty Myszor